

ДО СПРАВИ АРЕШТІВ У ЛЬВОВІ В ЧЕРВНІ 1877 РОКУ

DOI

Матеріали під такою назвою мають довгу історію. Все почалося 1877 року. Тоді у Львові відбулися арешти, що призвели до відомого в Галичині першого судового соціалістичного процесу. Арешти здійснила львівська поліція, якою керував тоді директор Тустановський; звіт про ці арешти він подав до Галицького намісництва. Через багато років ці матеріали поліції віднайшов у Львівському міському архіві український історик Іван Карпинець (1898–1954) і опублікував його в 1931 році у “Записках НТШ” (том СХІІ, Львів, 1931). До донесення польською мовою Іван Карпинець подав широкі коментарі, які стосувалися людей і подій, пов’язаних із цим арештом. У 1996 р. у науковому збірнику “І чужому научайтесь...” я надрукував переклад цього донесення українською мовою разом з додатками Івана Карпинця, щоправда, із деякими скороченнями. Тому зараз подаю у повному обсязі матеріали до справи арештів у Львові у червні 1877 року, а саме: донесення поліції польською мовою; мій переклад українською мовою та додатки Івана Карпинця, зберігаючи правописні норми української мови, які були загальноприйняті в Галичині у час першопублікації матеріалів.

Під час арештів у червні 1877 року у Львові йшлося про вісьмох осіб, здебільшого українських студентів Львова та Відня, а також кількох польських підпільників-революціонерів, яких звинувачували у пропаганді соціалістичних ідей та створенні таємних організацій. Серед арештованих був також Іван Франко – студент другого року відділення філософії Львівського університету, греко-католик, співредактор часопису “Друг”, член “Просвіти”, резервіст галицького полку піхоти.

На той час у Європі масово ширилися ідеї соціалізму; їхні прихильники прагнули повалити державний устрій і шляхом революції ліквідувати владу аристократів і буржуазії. Ці ідеї прийшли й у Галичину, Буковину та Карпати. Правда, тодішня австрійська влада не переслідувала людей лише за соціалістичні переконання. Навіть в університетах імперії знайомили студентів із ідеями соціалізму, але була заборонена їхня пропаганда чи створення таємних соціалістичних організацій. Але ж навіть у тюремній камері, як твердив один із товаришів по ув’язненню, І. Франко вів пропаганду соціалістичних ідей, порівнював тодішній суспільний лад із копицею сіна у формі піраміди, на горі якої – пани і попи, всередині – військо, а найбільшу і найнижчу частину займають робітники і селяни. Тож, стверджував молодий І. Франко, найнижча частина, простолод, вирівняє цю скирту і настане новий суспільний лад. І. Франко нібито розповідав цьому свідкові, що релігія, шлюби й подружжя зникнуть за нового ладу.

Розгляд судової справи тривав 7 місяців, і 21 січня 1978 р. львівський окружний суд оголосив вирок: Іван Франко винний у тому, що збирав членів таємної організації для пропаганди соціалістичних ідей, а також винен у поширенні брошури “Баляди і розкази” (перша поетична збірка Франка. – *М. П.*) без дозволу влади.

Цей вирок істотно вплинув на долю І. Франка і в особистому, і в професійному житті. Його наречена Ольга Рошкевич на вимогу батька-священника, який не хотів мати проскрибованого (внесеного до списку підозрюваних) зятя, вийшла заміж за іншого. Вирок також зруйнував усі кар'єрні перспективи І. Франка: його виключили з університету, він втратив шанс закінчити навчання, займатися педагогічною працею й обіймати посаду професора в Університеті, яку йому пророкували.

Михайло ПАДУРА

* * *

Нижче подаю донесення львівської поліції до Галицького намісництва з 14. VI. 1877 р. в справі арештувань, які вона в тім часі перевела у Львові. З українського громадянства попали в тюрму Ів. Франко, М. Павлик, Остап Терлецький і кількох інших. Се арештування, якого епілогом був знаний в Галичині перший соціалістичний процес, мало далекосягле значіння спеціально для Франка, бо відобрало йому можливість зробити кар'єру в шкільництві й кинуло його на важку дорогу життя з письменницької праці. Хоч про ці події маємо вже досить докладні відомости, передовсім в спомині І. Франка про Остапа Терлецького (Записки НТШ з 1902, 50 том) і в праці В. Левицького п. з. "Нарис розвитку укр. робітн. руху в Галичині", то все таки незнане дотепер донесення поліції до намісництва дає можливість усталити з цілою певністю деякі факти й відчутти, в якім напрямку йшли тоді змагання офіційних чинників в Галичині.

В замітках під відписами подаю ближчі відомости про менше знані особи чи про деякі справи, які там згадуються, оскільки це було можливим такі відомости зібрати.

Іван КАРПИНЕЦЬ

L. 745/pr. 192/g 877.

Wysokie Prezydjum c. k. Namiestnictwa!

Powiodło mi się wykryć i przyaresztować dnia 9 b. m. Michała Koturnickiego¹, emisarjusza "Międzynarodowego Stowarzyszenia robotników", tudzież Bolesława Limanowskiego², ajenta tegoż samego stowarzyszenia i wychodźca polskiego, od kilka lat we Lwowie zamieszkałego. Koturnicki, według poczynionych przez c. k. organa policji spostrzeżeń, znosił się często z Limanowskim i Augustem Skerlem, zarządcą drukarni "Gazety Narodowej", dyrektorem "Gwiazdy" i członkiem stowarzyszenia tutejszych zecerów "Ognisko", posiadającym wpływ i znaczenie między tutejszymi robotnikami. Koturnicki był tudzież obecnym na poufnym zebraniu dnia 7 b. m. wieczór w kole towarzystwa "Ognisko". Z piśm zabranych u tego emisarjusza okazało się między innymi, że Koturnicki był w poufnych stosunkach lub miał takowe zawiązać z Janem Welichowskim, urzędnikiem Zakładu Kredytowego Ziemińskiego i Janem Mandyszewskim³, akademikiem ruskim, Hugonem Wróblewskim w Krakowie, Edmundem Brzezińskim, słuchaczem medycyny i Józefem Zawiszą, słuchaczem techniki, obaj we Wiedniu.

Przy odbytych rewizjach policyjnych u Welichowskiego znaleziono jedynie list Stalmacha, redaktora "Gwiazdy Cieszyńskiej", upominający tutejszych patriotów do dalszych składek na

rzecz towarzystwa Naukowej pomocy w Śląsku. Rewizja u Skerla i w "Ognisku" były bez skutku. Na podstawie zabranych u Mandyszewskiego listów, odbyły się rewizje u Jana Franka, akademika ruskiego i Aleksandra Zajączkowskiego⁴, alumna w seminarjum gr. kat. i słuchacza 4-go roku teologii. Materiałabrany przy tych rewizjach wskazuje widocznie na rozgałęziony związek między akademikami ruskimi w celach tajnych. Wszystkich trzech dopiero co wymienionych, poszlakowanych o udział w zbrodniczej propagandzie socjalistycznej, uwięziono, Michała Pawlika zaś, znanego z ostatniego procesu socjalistycznego, akademika ruskiego, równie tamtym poszlakowanego o tę propagandę, pozostawiono jako chorego w szpitalu. Wiedeńska policja, na dane stąd wskazówki i adres, uwięziła we Wriedniu Edmunda Brzezińskiego, znalazłszy kompromitujące go pisma, tudzież Stanisława Barabasa⁵, Józefa Zawiszę, technika i Feliksa Sielskiego⁶, słuchacza medycyny, zostających w korespondencji z Dragomanowym w Genewie.

U Hugona Wróblewskiego, którego dokładny adres podano i którego przyjęte tu listy wyraźnie kompromitują, w Krakowie nic nie znaleziono.

Z skonfiskowanych wogóle listów, notatek, broszur i książek okazuje się: Koturnicki, rodem Polak, który wiozł ze sobą kilka cetnarów książek i broszur treści socjalistycznej i rewolucyjnej w przeważnej części w językach rosyjskim i ruskim, jest emisariuszem "Międzynarodowego Stowarzyszenia robotników", oddziału rosyjskiego i należy do stronnictwa socjalistyczno-rewolucyjnego.

Bolesław Limanowski jest ajentem tegoż samego stowarzyszenia, należy, jak sam przyznał do socjalistów, wyznających zasady gminowładztwa (komuny). Zostaje on w tajnych stosunkach z niejakim W. Rapackim (pseudonim) w Warszawie, który się znosi z Wróblewskim, znanym z powstania komuny paryskiej. Rapacki gorąco poleca Limanowskiemu Koturnickiego, jako osobę na nieograniczone zaufanie zasługującą. Tenże Rapacki wyraża się między innymi, że sprawa socjalistyczna czyni postępy i w Królestwie Polskiem i że narodowcy-Polacy przychylniejszym już patrzą się okiem na ten ruch u pobratymców (Rosjan). Wróblewski, Rapacki i Limanowski ułożyli też projekt wydawania w Londynie czasopisma „Biblioteka zagadnień społecznych” o tendencjach szczerze socjalistycznych, na co Rapacki zebrane ma posiadać fundusze. Limanowski wyjeżdżał w marcu b. r. ze Lwowa do Warszawy w sprawie propagandy socjalistycznej.

Są wzmianki o trzecim ajencie socjalistycznym, Sarmackim. Limanowski i Koturnicki zostają także w stosunkach z Antonim Trusowem, redaktorem wychodzącego w Genewie organu radykałów socjalistycznych p. t. "Narodnoje Dilo" – "La cause du peuple" – "Die Sache des Volkes". – Koturnicki jest także w posiadaniu listów Roberta Dale (Ławrowa), redaktora "Wpierod" w Londynie, organu umiarkowanych socjalistów, skąd także odbiera dzieła do rozpowszechniania.

Specjalne zlecenie do tutejszych akademików ruskich miał Koturnicki od Michała Petrowicza Dragomanowa, głównie dyrygującego ruchem socjalistycznym między Rusinami na Ukrainie i w Galicji. Związek między Kijowem a Lwowem spoczywa w jego rękach w Genewie. Tu muszę nadmienić, że Dragomanów po utracie profesury w uniwersytecie kijowskim i zanim stale zamieszkał w Szwajcarii, postarał się o dokładne i wszechstronne obznajomienie się z tutejszym krajem i ludem ruskim. Znosił się ze wszystkimi znakomitościami

ruskimi, był w roku 1875 na zjeździe stowarzyszenia M. Kaczkowskiego w Haliczu, w towarzystwach “Akademiczskij Kruzok” i “Proświta”, na prelekcji Ogonowskiego na uniwersytecie tutejszym, – zwiedził północne Węgry i wogóle zabrał znajomości z bardzo wielu osobami w tutejszym kraju, mianowicie z akademikami ruskimi.

W jednym liście, po rosyjsku pisanym, przesyła Dragomanów Koturnickiemu paszport rosyjski, wydany na imię Sawy Lepeckina, dymisjonowanego żołdaka i przyrzeka mu przesłać jakieś druki, skoro gotowe wyjdą z drukarni “Cooperative”. Dalej pisze: “Nie moglibyście Wy dać po trzy egzemplarze Czerniszewskiego we Lwowie osobie nomine Jan Mandyszewski, do którego napiszecie list na uniwersytet studentowi – a w tym liście naznaczycie mu wydanie. P–k (zapewne Pawlik) w szpitalu. M–i Wam pokaże, kogo z Rusinów potrzeba będzie. Tam teraz w Akad. Kruzku górę wzięła ponownie partja diaczkowska – pewnie na niedługo. Lekcja to za nieczynność tamtejszych radykałów, którzy się mocno zasmucili”.

Dalej pisze, że z dzienników dowiedział się o aresztowaniu jakichś nihilistów Wilskiego i Macielińskiego, prosi zatem, aby się Koturnicki prywatnie dowiedział o bliższych szczegółach w tej sprawie, mianowicie czy Wilski i Macieliński są Rusinami.

Odnosnie do czynności agitacyjnych Koturnickiego, oświadcza mu wkońcu Dragomanów, że obopólny interes wymaga, „ażeby polski socjalizm tam zaczął od jawnego oświadczenia, że celem jego nie będzie w żaden sposób odbudowanie starej Polski z r. 1772 nawet socjalistycznej – lecz organizacja chłopów polskiego na polskiej ziemi w związku z ruskimi socjalistami, którzy organizują swego chłopów na swojej ziemi. Jeśli Wy to powiecie odrazu – posypie się na Was wtedy cała inteligencja tamieczna, gdyż tylko wtedy Wam się uda zapuścić twarde korzenie w całkiem świeże umysły. Na każdy wypadek aż do tego oświadczenia Rusini będą z ukosa patrzeć się na Was i nawet obawiać się będą wspierać drobnymi przysługami”.

Drugi list Dragomanowa zapieczętowany i bez adresu miał Koturnicki oddać niewiadomej jeszcze osobie⁷. List ten ukraińską pisownią po małosłowu pisany, załączam w przekładzie polskim; rzuca on bowiem nader jasne światło na sposób i rodzaj agitacji socjalistycznej, jaką zamierzano wprowadzić między lud ruski w Galicji, Węgrzech i na Bukowinie.

Z pism przyjętych w tutejszych akademikach okazuje się, że Szczęsny Sielski we Wiedniu stał na czele ruchu między tamtejszymi akademikami, którego uwięziła c. k. Dyrekcja Policji we Wiedniu. Oprócz tego okazało się, że ruch socjalistyczny, zbliżony całkiem do nihilizmu, rozwinął się między ludem wiejskim w Kosowie i okolicy⁸, w którym to mieście siostra Michała Pawlika, tutejszego akademika, gorliwie jest czynną, gdzie zabronione książki i śpiewanki (pieśni) treści nihilistycznej między ludem rozpowszechnia, tudzież emisariusze w ubraniu księdza snują się między ludem wiejskim, propagując zasady nihilizmu. Jan Franko musiał także w Lolinie, gdzie często u księdza Roszkiewicza⁹ przebywał, zaszczerpić podobną agitację nihilistyczną. Z różnych notatek zaś widać, że nieokreślony jeszcze tajny ruch wywołano między młodzieżą ruską szkół gimnazjalnych w Galicji i w początku b. r. rozesłane zostało tajne pismo z statutami do gimnazji; a Zajączkowski, słuchacz teologii, względem tego pisma badany, twierdzi, że to była ustawa gminna, co wierutnym wydaje się kłamstwem. W seminarjum ruskim odbywały się przez całą zimę nocne poufne zebrania pewnego grona alumnów w sali Nr. 29; w lecie r. z. miał Pawlik w muzeum tamtejszym u nich odczyt o socjalizmie¹⁰. Po pierwszej rewizji policyjnej u Zajączkowskiego dnia 14 b. m.,

одбула się zaraz наступującej nocy w ogrodzie poufna narada, poczem sprzątnięto wszelkie kompromitujące korespondencje lub książki. Spis imion tych alumnów, którzy brali udział w tych poufnych zebraniach, udzielam równocześnie c. k. Sądowi krajowemu karnemu.

Wkońcu pozwalam sobie zwrócić szczególną uwagę na ks. Daniela Taniaczkiewicza¹¹, zapewne proboszcza w Zakamarzu, w starostwie złoczowskim, albowiem, jak z pewnego źródła się dowiaduję, list popa Daniela Taniaczkiewicza do Dragomanowa, znaleziony u Czerepakina, który odczytano przy ostatecznej rozprawie sądowej w marcu b. r., jest pisany przez tegoż Taniaczkiewicza, lecz nie przez ks. Taniaczkiewicza na Wołyniu. – Dalej dowiaduję się z wiarygodnego źródła, że między górników w Bochni i Wieliczce rozrzucone zostały broszury treści socjalistycznej.

Wszyscy w tej sprawie uwięzieni są oddani do tutejszego c. k. Sądu krajowego, a dalsze dochodzenia w tej sprawie są w toku. Dziś odbyły się dwie rewizje w seminarjum ruskiem u słuchaczy teologii Emila Hlebowickiego¹² i Hahuszczyńskiego¹³, zostały jednak bez skutku, gdyż jak się jeden z nich przyznał, dniem naprzód pisma i listy treści niewiadomej zostały spalane.

Lwów, dnia 14 czerwca 1877.

K. Radca Rządu i Dyrektor Policji –

Tustanowski

Висока президіє ц.-к. намісництва!

Вдалося мені викрити й арештувати другого дня ц.м. (червня 1877 року. – *М. П.*) Михайла Котурницького¹, емісара “Міжнародного товариства робітників”, а також Болеслава Лімановського², агента того самого товариства, поляка за походженням, який вже кілька літ мешкає у Львові. Котурницький, за спостереженнями, проведеними ц.-к органами поліції, часто спілкувався з Лімановським і Августом Скерлем, управителем друкарні “Gazety Narodowej”, директором “Gwiazdy” і членом товариства місцевих друкарських складачів “Ognisko”, який мав великий вплив на місцевих робітників. Із письмових матеріалів, відібраних від емісара Котурницького, стало між іншим відомо, що Котурницький мав таємні стосунки і мав їх ще нав’язати з Яном Веліховським, службовцем кредитного земського закладу, та Іваном Мандишевським³, студентом-русиним, Гугоном Врублевським із Кракова, Едмундом Бжезинським, слухачем медицини, та Йосифом Завішою, слухачем політехніки, обидва з Відня.

Під час поліцейських обшуків у Веліховського був знайдений лише один лист від Стальмаха, редактора “Gwiazda Cieszyńska”, який закликав місцевих патріотів робити подальші внески до Товариства наукової допомоги в Сілезії. Обшуки у Скерля та в “Огніско” були марними. На підставі відібраних від Мандишевського листів, відбулися обшуки в Івана Франка, студента-русина, й Олександра Заячківського⁴, бурсака греко-католицької семінарії і слухача 4-го року теології. Матеріали, відібрані під час цих обшуків, вказують, мабуть, на розгалужений зв’язок між студентами-русинами в таємних цілях. Усіх трьох вищеназваних, які обвинувачуються (хоч без прямих доказів) у провадженні злочинної соціалістичної пропаганди, ув’язнено, а Михайла Павлика, відомого ще з останнього соціалістичного процесу, студента-русина, який так само, як і три вищеназвані, обвинувачується без прямих доказів у тій самій

пропаганді, залишено як хворого у лікарні. Віденська поліція, на основі даних звідси вказівок й адреси, ув'язнила у Відні Едмунда Бжезинського, при цьому знайшла компрометуючі його матеріали, так само ув'язнено Станіслава Барабаша⁵, Йосифа Завішу, політехніка, й Фелікса Сельського⁶, слухача медицини, які листувалися з Драгомановим з Женеви.

У Гугона Врублевського, чия точна адреса була вказана, а долучені тут листи його явно дискредитують, у Кракові нічого не знайшли.

Загалом із конфіскованих листів, заміток, брошур і книжок виявилось: Котурницький, поляк з роду, який віз із собою кілька центнерів книжок і брошур соціалістичного і революційного змісту, головно російською та українською мовами, є емісаром російського відділу “Міжнародного товариства робітників” і належить до соціалістично-революційної партії. Болеслав Лімановський є агентом того самого товариства, належить, як сам признався, до соціалістів, визнає засади комуни. Має таємні стосунки з якимсь В. Рапацьким (псевдонім) у Варшаві, який зв'язаний із Врублевським, відомим із постановня паризької комуни. Той самий Рапацький висловлюється, між іншим, що соціалістична справа чинить поступ теж у Польським королівстві і що польські націоналісти вже прихильнішим оком дивляться на той рух своїх побратимів (росіян). Лімановський виїжджав у березні ц. р. зі Львова до Варшави у справі соціалістичної пропаганди.

Є інформація про третього соціалістичного агента – Сармацького. Лімановський та Котурницький також підтримують стосунки з Антонієм Трусовим, редактором органу соціалістичних радикалів, який виходить у Женеві під назвою “Народне діло” – “La cause du peuple” – “Die Sache des Volkes”. – Котурницький теж володіє листами Роберта Дейла (Лаврова), редактора лондонського “Wpieroed”, органу поміркованих соціалістів, звідки він також бере брошури для розповсюдження.

Спеціальне доручення до місцевих студентів-русинів мав Котурницький від Михайла Петровича Драгоманова, головного диригента соціалістичного руху серед русинів на Україні та в Галичині. Зв'язок між Києвом і Львовом перебуває в його руках у Женеві. Тут мушу зазначити, що Драгоманов після втрати професури в Київському університеті і до часу, поки постійно замешкав у Швейцарії, постарався детально й всебічно познайомитися з тутешнім краєм і руським людом. Познайомився з усіма відомими людьми серед русинів, був у 1875 році на з'їзді товариства імені М. Качковського у Галичі, бував у товариствах “Академический Кружок” і “Просвіта”, на публічній лекції Огоновського на тутешньому університеті, відвідав Північну Угорщину і взагалі познайомився з дуже багатьма особами в цьому краю, зокрема зі студентами-русинами.

В одному листі, написаному по-російськи, надіслав Драгоманов Котурницькому російський паспорт, виданий на прізвище Сави Лепецкіна, комісованого солдата, й обіцяє йому вислати якісь друковані матеріали, як тільки вони будуть готові в друкарні “Соорегативе”. Далі пише: “Чи не могли би Ви дати по три екземпляри Чернишевського у Львові особі поміне Іван Мандишевський, до якого напишете лист на університет студентів, а в тому листі назначите йому видачу. П–к (напевно,

Павлик) у лікарні. М–й Вам покаже, кого з русинів буде потрібно. Там зараз в “Акад. Кружку” верх взяла знову партія Дячківського – думаю, що не надовго. Це наука за бездіяльність тамтешнім радикалам, які дуже сильно засмутилися”.

Далі пише, що з газет довідався про арешт якихось нігілістів Вільського і Мацелінського, отже просить, щоб Котурницький приватне довідався про детальніші подробиці у цій справі, а саме, чи Вільський і Мацелінський є русинами.

Щодо агітаційної діяльності Котурницького, висловлюється йому вкінці Драгоманов, що взаємний інтерес вимагає, “щоб польський соціалізм почав там з відкритої заяви, що його метою ні в якому разі не буде відбудова старої Польщі у межах до 1772 року, хай навіть соціалістичної, а тільки організація польського селянина на польській землі разом з українськими соціалістами, які організують свого селянина на своїй землі. Якщо Ви скажете це відразу – посипиться тоді до Вас вся тамтешня інтелігенція, і лише тоді Вам удасться пустити міцне коріння на цілком свіжій ниві. В усіх випадках аж до такої заяви русини будуть скося поглядати на Вас і навіть будуть побоюватися зробити Вам дрібні послуги”.

Другий лист Драгоманова, запечатаний і без адреси, Котурницький мав віддати ще не відомій особі⁷. Той лист, написаний по-українськи, кидає дуже ясне світло на спосіб і характер соціалістичної агітації, яку мали намір запровадити між руським людом у Галичині, Угорщині та на Буковині.

Із газет, вилучених у тутешніх студентів-русинів, виявляється, що Фелікс (Щасний) Сельський у Відні став на чолі руху між тамтешніми студентами, якого ув’язнила ц.-к. дирекція поліції у Відні. Крім того, виявилось, що соціалістичний рух, зовсім наблизений до нігілізму, розвинувся серед селян у Косові та його околицях⁸, де сестра Михайла Павлика, тутешнього студента, дуже запопадливо працює, поширюючи між людьми заборонені книжки і співанки (пісні) нігілістичного змісту, а також емісари в одежі священника снують між селянським людом, пропагуючи засади нігілізму. Іван Франко в Лоліні, де часто перебував у священника Рошкевича⁹, теж поширював подібну нігілістичну агітацію. Отже, з різних заміток видно, що ще не окреслений таємний рух виник серед русинської молоді з гімназійних шкіл у Галичині і на початку ц.р. (1877. – М. П.) було розіслано таємну газету зі статутами до гімназії; а Заячківський, слухач теології, на допиті з приводу цієї газети твердить, що то був статут гміни, що, звичайно, є чистісінькою брехнею. В русинській семінарії цілу зиму відбувалися нічні таємні зібрання певного кола студентів у залі № 29; влітку минулого року Павлик у тамтешньому музеї мав для них лекцію про соціалізм¹⁰. Після першого обшуку поліції у Заячківського відбулася зараз наступної ночі таємна нарада, після чого заховано всю компрометуючу кореспонденцію чи книжки. Список прізвищ слухачів, що брали участь у цьому таємному зібранні, передано також до ц.-к. крайового кримінального суду.



Будинок крайового суду у Львові, де судили Івана Франка.
Фото XIX століття

На кінець дозволю собі звернути особливу увагу на о. Данила Тянячкевича¹¹, напевно, пароха села Закомаря Золочівського повіту, тому що, як я дізнався з певного джерела, лист попа Данила Тянячкевича до Драгоманова, що був знайдений у Черепяхина, був написаний якраз тим самим Тянячкевичем, а не о. Тянячкевичем з Волині. Далі мені стало відомо з надійного джерела, що брошури соціалістичного змісту були розкидані серед шахтарів у Бохні та Величці.

Всі, хто був ув'язнений у цій справі, віддані до тутешнього ц.-к. крайового суду, і зараз проводиться даліше слідство у цій справі. Сьогодні проведено два обшуки в русинській гімназії у слухачів теології Еміля Глібовицького¹² і Галущинського¹³, однак безрезультатно, тому що, як признався один із них, день перед тим газети й листи невідомого змісту були спалені.

Львів, дня 14 червня 1877 року

Переклав із польської Михайло Падура

Коментарі (докладніші відомости)

¹ Про Михайла Котурницького подає докладніші відомости Іван Франко в споміні про Др. Остапа Терлецького (Записки НТШ, 50 том, стор. 47–45). Котурницький – це поляк, родом з Варшави, соціяліст; знався з ріжними визначними людьми, а з-поміж них і з Драгомановим, від котрого мав поручаючий лист до українців у Львові, коли приїхав сюди в маю 1877 р. По заарештуванню у Львові в червні цього ж року, був суджений в половині січня 1878 р. разом з Франком, Павликом і Остапом Терлецьким; їм всім закидувано пропаганду соціялізму й приналежність до тайних організацій. Котурницький дістав найбільшу з них усіх кару (три місяці арешту), а по її відсидженню видалено його поза кордони Австрії, з заборонаю

вертати. Та проте вже в 1879 р. був у Львові, де навіть бачив його комісар поліції, що його арештував в 1877 р.; та цим разом його не арештували. Пізніше він приїздив ще кілька разів до Львова, де в 1884 р. видав навіть під псевдонімом “Michałko” окремою брошурою кілька віршів укр. мовою й латинкою, нав'язаних горячими й дружніми розмовами з одеськими українофілами. Нащо потрібна була йому ця брошура й куди поділось її видання, яке мабуть зовсім не було пущене в продаж, Франко не знав. В 1885 чи 1886 р. Котурницький уже під назвою Bogkowskі виступає в варшавському “Głosie” з просторою статтею про польсько-українську колонію Адамполь, біля Скутарі в Туреччині. Тоді саме прислав він Франкові з Кракова свою статтю “Mickiewicz i Puszkin pod pomnikiem Piotra Wielkiego”, що була друкована в “Nowej Reformie” і відбита окремою брошурою, де протестовано проти угодних поглядів Спасовича. Пізніше Франко довідався, що Котурницький-Борковський, за порученням котрогось російського міністра, дістав при якійсь залізничці посаду, яку ми назвали би синекурею – прочитувати газети й закреслювати в них усе, що пишуть про цю залізницю та її управу.

Згадуючи про арешти в 1877 р., пише Франко про ролю Котурницького дослівно так: “Цікаво, що польська часопись не знаходила досить “słów potępienia niesumienności genewskiego sportsmena socjalizmu” (себто Драгоманова), а не пробувала застановитися над ролею, яку в цілیم тім процесі відіграв польський конспіратор М. Котурницький. Ся роля вже була декому неясна”. А які були відносини між Котурницьким та Драгомановим, Франко не знає, бо Драгоманів ніколи пізніше в своїх листах до Франка не згадував про Котурницького.

В брошурі Prawdzica п. з. “Krótki rys ruchu socjalistycznego we Lwowie” (видана 1895 р.) згадано на стор. 5–6, що Мих. Котурницький був одним з 36 обвинувачених в так званім великім краківськім процесі, що розпочався 16. III. 1880 р. До сих обвинувачених належали ще вичислені в поліційнім звідомленню: Едмунд Бжезінський, Станіслав Барабаш і Йосиф Завіша.

- ² Лімановський Болеслав, соціолог і польський політик, ур. 1837 р. коло Динабурга, ще живучий. За участь в протидержавній маніфестації в 1861 р. у Вільні заслано його до північної Росії, звідки звільнено його в 1867 р. На заслання пізнав основи соціалізму й витворив собі народньо-соціалістичний погляд. По повероті зі заслання перебував початково в Варшаві, а опісля в Галичині, де кидав перші зерна соціалізму між львівських робітників. За його почином склався гурт робітників з Августом Скерле, Антоном Маньковським і Осипом Данилюком на чолі, який мав вести агітацію у Львові. Він нав'язав зносини й зі студентами. По відомих арештуваннях в 1877 р., наказала йому поліція виїхати з Австрії. Опісля перебував в Ціріху й Парижі, де брав участь у соціалістичнім русі. По світовій війні вернув до Польщі й став сенатором з рамени “PPS”. Писав дуже багато; важніші твори такі: “Socjologja A. Comtea”, “Dwaj komuniści Morus i Campanella”, “Studjum o socjalizmie”, “Historja ruchu społecznego w XVIII w.”, “Historja powstania 1863/64 r.”, “Historja demokracji polskiej w epoce porozbiorowej”, “Wstęp do socjologii”. (“Ilustr. Encyklopedja Trzaski, Ewerta i Michalskiego”, том III; Левинський В.: “Нарис розвитку укр. робітн. руху в Галичині”, Київ, 1914, стор. 15; “Socjalizm, demokracja, patryjotyzm...” видана в Кракові 1902 р., з нагоди ювілею 40-літньої письменницької діяльності Лімановського; подана в ній бібліографія праць його до цього ж часу).

Почин до організації львівських робітників дали друкарські складачі (зецери); вони заснували в 1870 р. своє товариство “Postęp”, а коли намісництво розв'язало його в 1873 р., заложили друге під назвою “Ognisko”. (Левинський В.: *op. cit.* стор. 15).

- ³ Тяжко подати дані до біографії Івана Мандишевського. Франко в споміні про Остапа Терлецького згадує тільки се, що Мандишевський був сином багатих родичів, студював права та мав намір стати адвокатом, а тому й засуд з 1878 р. не зломив йому кар'єри

- (стор. 42). А біографічні матеріали з тек Івана Ем. Левицького (в бібліотеці НТШ у Львові) подають тільки один вирізок з “Діла” з 1901 р. про нього, – він був адвокатом в Станиславові.
- ⁴ Заячківський Олександр, ур. 1851, ординований 1880 р., був пізніше парохом Збаража. Як богослов, почувався радикалом. (Шематизм Львівської Єпархії; М. Павлик, Переписка з Драгомановим, 151, замітка 1).
 - ⁵ Станислав Барабаш дав Котурніцькому свій пашпорт для їзди в Росію; Котурніцький під його назвищем приїхав в маю 1877 р. до Львова. (Ів. Франко: ор. cit. стор. 37 і 39).
 - ⁶ Др. Щасний Сельський був пізніше знаним гінекологом і оператором. В 1884 р. переселився з Відня до Львова. (Теки Ів. Е. Левицького в бібліотеці НТШ у Львові).
 - ⁷ Не знати, чи де задержався оригінал сего листа. Його найдено при ревізії у Котурніцького дня 9 червня 1877 р., але без адреси особи, для якої був призначений. Павлик пише, що лист був призначений для нього, але влада про це не довідалася; Драгоманів написав його перед 25 травня 1877 й дав особисто Котурніцькому.
 - ⁸ В 1878 і 1879 р. переведено арешти селян з Москалівки, Монастирського та загалом в Косівщині й Коломийщині за соціалістичну агітацію, зглядно приналежність до тайного товариства. Між цими селянами вів пропаганду Павлик, а відтак його сестра. В акті обжалування проти Анни Павлик кажеється, що вона ширила між народом “Громадський Друг”, “Молот” та віденські й женецькі брошури. (“Гром. Друг” почав видавати у Львові в 1878 р. Франко з Павликом за матеріальною допомогою Драгоманова, а коли прокуратурія оба його випуски сконфіскувала, видає далі його збірками під назвами “Дзвін” і “Молот”, які теж підпали конфіскації). Анну Павлик на суді увільнено (Левинський, ор. cit. стор. 18. зам. 1).
 - ⁹ О. Михайло Рошкевич був парохом Лолина, в долинянським повіті. Ів. Франко й Павлик мешкали у Львові в 1876 р. на одній станції з Ярославом Рошкевичом, певно сином о. Михайла. Отже, певно, Франко бував в домі о. Рошкевича по знакомству з його сином (Переписка Драгоманова з Павликом, II, 47, зам. 2; Шематизм Львівської Єпархії).
 - ¹⁰ Про цей відчит знаходимо згадку в листі Павлика до Драгоманова з 27. VI. 1876 р., пояснену ще заміткою Павлика. (Переписка, II, 42–46 і 5 зам. на стор. 43). Отже Павлик мав дня 24 червня 1876 р. відчит в “Бесіді” у Львові з нагоди вечірки в честь М. Шашкевича, а на слідуєчий день пішов з тим самим відчитом до семінаристів. Пізніше він сей відчит значно доповнив і надрукував в “Друзі”, 1876 р., чч. 13–16 п. з. “Потреба етнографічно-статистичної роботи вь Галичині”. “Одчить на вечерку вь память Маркіяна Шашкевича у Львові дня 24 червня 1876”. – Властива ціль сего відчиту, – пише Павлик, – прихилити інтелігенцію до селян і то далеко поза саму етнографію. Драгоманів відписав йому, що цим відчит цінний.
 - ¹¹ Справа ревізій і арештувань в духовній семінарії сталася досить голосною. О. Данило Танячкєвич, знана годі в культурно-політичнім життю Галичини людина (про нього нижче), видав був під псевдонімом брошуру п. з.: “Соціалісты межі семінаристами!? Студія на помощь церковно-народномь поли призбирана О. Обачнымь”. Львів 1877, стор. 38. В ній подав причини цього ніби соціалістичного й радикального руху серед питомців духовної семінарії та способи, як цьому зарадити. На його думку, причини цього руху були такі: зле виховування семінаристів, злі педагоги й настоятелі, припинання на теологію навіть таких, що не мали іспиту зрілости, зважаючи тільки на це, щоби дана одиниця була покірною й слухняною; заборона читати щонебудь поза теологічними речами й низький рівень науки самої теології. Ця система, – пише Танячкєвич, – так далеко пішла, що настоятелі семінарії постаралися, щоби всі виклади для теологів відбувалися тільки в ранніх годинах,

щоби питомці не могли ходити по кілька разів на університет і не стрічалися зі знакомими студентами з інших виділів. Отже, й не диво, що деякі ідейніші й спосібніші одиниці могли зацікавитися якимись іншими думками й ідеями (не конечно соціалістичними), які перед ними семінарія закривала.

О. Данило Танячкєвич, ур. 6. XI. 1842 р. в Дідилові, камінецького повіту, помер 21. IV. 1906 р. в Закомарю, золочівського повіту, де був парохом. Вчився в гімназії у Львові, священником став в 1867 р. Належав до перших народовців 60-тих років, організував в тих роках гімназійних учеників в “Громади”, зносився з визначними українцями як з Федьковичем і Драгомановим (гл. “Листи Д. Танячкєвича до М. Драгоманова”, видані Павликом у Львові, 1906 р.), працював над економічним піднесенням народа, був почесним членом “Просвіти”, а в 1897 р. став послом до австрійського парламєнту. Писав до часописів і видав кілька брошур в українській і німецькій мовах. Дещо з цих річей появлялося під псевдонімами “Будеволя”, “О. Обачний” або “Федір Черногора”. (Некролог в “Ділі” з 1906 р., ч. 69; “Передне слово” М. Павлика в виданій ним переписці Танячкєвича з Драгомановим).

Олександр Черєпахан, українець (Переписка Драгоманова з Павликом II, 107, зам. 8).

Ця судова розправа, се правдоподібно епілог арештів з початку 1877 р. Тоді то арештували випадково перший раз Павлика, з нагоди арештування одного російського емігранта (Ястржембського), який жив у Павликовій квартирі й судили за зносини з емігрантами (І. Франко: “Мих. Павлик...” стаття в ЛНВ з 1905, XXIX, кн. III, стор. 164).

- ¹² О. Омєлян (Еміль) Глібовицький, ур. 1856 р., ординований 1881 р., був від 1893 р. парохом в Циганах, боршівського повіту (Шематизм Станислав. Єпархії).
- ¹³ О. Микола Галушинський, ур. 1853 р., ординований 1877 р., парох Звиняча в чортківському повіті. Кандидував в 1891 р. на посла до австрійського парламєнту в окрузі Бучач–Чортків. (Шематизм Львів. Єпархії за рік 1883; Теки Ів. Левицького в бібл. НТШ).

Іван Карпинець

Матеріал підготував Михайло Падуря

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2021

Прийнята до друку 15.11.2021